

Taimo Iisalo

SUNNUNTAIKOULU TYÖSSÄKÄYVILLE - ESIMERKKINÄ UUDENKAUPUNGIN
SUNNUNTAIKOULU 1800-LUVULLA

"Mutt, niingo sanott, ko oikken dott puhuta, ni ova oike ne k
koko äiji, ne Uudengaugungin borvri."

Hj. Nortamo

Mikä oli sunnuntaikoulu?

Tämän tutkielman kohteena ovat 1840-luvulla Suomeen perustetut käsityöläisten sunnuntaikoulut tai tarkemmin sanottuna yksi näistä eli Uudessakaupungissa toiminut koulu. Sitä esimerkkinä käyttäen yritetään valottaa sunnuntaikoulun toimintaa ja merkitystä. Uudenkaupungin koulun valinta on seurausta tekijän kiinnostuksesta Pohjanlahden rannikkokaupunkien vaiheisiin.

Hallitusvallan omaksuma merkantilistinen talouspolitiikka ja sääty-yhteiskunnalle ominainen ihmisten karsinoituminen eri-arvoisiin yhteiskunnallisiin ryhmiin vaikutti syvästi viime vuosisadan ensimmäisen puoliskon suomalaisen elämänmenoon. Taloudellista toimintaa säätelevät lukuisat privilegiot, jotka keskittivät taloudellisen toiminnan tietyille ihmisryhmille, esim. kaupunkien porvaristolle ja käsityöläisille. Maan vaurastuminen riippui suurelta osalta näiden ryhmien kyvystä tuottaa laadukkaita tavaroita ja käydä tuottoisaa ulkomaankauppaa. Keski-Euroopan teollistumisen orastaessa tehtävä tuli vuosi vuodelta vaativammaksi. Tämä näkyi myös koulutukseen kohdistuneissa paineissa. Porvariston kritiikin kohteena oli erityisesti

oppikoulun perinnäinen latinavaltainen opetusohjelma, jota se ei pitänyt oman säätynsä tarpeiden mukaisena. Oppikoulu oli kuitenkin niin vahvasti "oppineen säädyn" eli papiston ja opettajien hallinnassa, että siinä tapahtui vain vähäisiä muutoksia porvariston toivomaan suuntaan. Vaikka oppikoulussa muutokset jäivät vähäisiksi, valtiolta pyrki kehittämään taloudellisen toiminnan avainasemissa olevien ryhmien koulutusta. Vuodesta 1812 alkaen perustettiin merenkulkukouluja laivapäällystön kouluttamiseksi. 1840-luvulla perustettiin maanviljelyskoulu ja joukko teknisiä reaalikouluja. Samalla asetettiin kaupporvaristolle tiedollisia vaatimuksia. Vuonna 1841 määrättiin Turun porvarien käytäntöä seuraten, että kaupunkien eriasteisia kaupporvarin oikeuksia haluavien oli riittävän pitkän alalla palvelun lisäksi osoitettava osaavansa kirjoittaa, laskea ja pitää kirjanpitoa.¹ Merkantilistisen politiikan ja säätyajattelun mukaisesti valtiovallan toimenpiteet kohdistuivat tärkeiksi katsottuihin erillisryhmiin ja niiden koulutustason nostamiseen.

Huoli käsityöläisten ja manufaktuurilaitosten kilpailukykyisyydestä johti käsityöläisten koulutustason nostamiseen. Vuonna 1842 annettiin asetus - taas turkulaisten esimerkkiä noudattaen - joka määräsi, että käsityöläiskisälliksi ei saanut ottaa ketään, joka ei todistettavasti osannut kirjoittaa "luettavaa tyyliä" ja laskea neljää laskutapaa sekä eräillä aloilla myös laatia työpiirustuksia. Tuleville käsityöläisille ei siis enää riittänyt oppipoikana hankittu käytännön ammattitaito. Asetettujen teoreettisten tietojen tavoitteiden saavuttamiseksi oli useimpiin Suomen kaupunkeihin perustettava oppipoikia varten ns. sunnuntaikouluja.² Nämä koulut olivat täysin omaksutun politiikan mukaisia täydennyksiä perinnäisen ammattikuntalaitoksen säätelyä käsi-

työläisen koulutukseen. Oppipojaksi tultiin yleensä 10-14-vuotiaana ja oppiajan kesto oli kolme vuotta. Ammattitaidon ja ammatinharjoituksen perinteiden oppimisen lisäksi oli nyt opittava myös joitakin "yleissivistäviä" ja tehokkaan ammatinharjoituksen kannalta tärkeitä pidettyjä tiedollisia perustaitoja. Koulunkäynnin asettaminen kisällikirjan saamisen ehdoksi teki siitä käytännössä pakollisen. Hallinnollisesti sunnuntaikoulut olivat kaupunkien maistraattien alaisuudessa ja käytännön toimintaa ohjasi johtokunta. Koulut rahoitettiin valtionavulla, kunnallisilla veroilla ja koulumaksuilla.

Vuonna 1847 sunnuntaikoulujen asemaa vahvistettiin. Silloin näet määrättiin, että kisällikirjaa varten tarvittavan todistuksen kirjoitus- ja laskutaidosta tuli aina olla sunnuntaikoulun opettajan antama. Samalla koulun opetusohjelma monipuolistettiin velvoittamalla "väkirikkaammat" kaupungit opettamaan myös geometriaa, mekaniikkaa, historiaa, maantietoa ja "yksinkertaista" kirjanpitoa.³ Vuonna 1858 viranomaiset jatkoivat sunnuntaikoulujen kehittämistä. Niistä haluttiin nyt tehdä todellinen käsityöläisväestön tiedollinen koulutuslinja. Opetusta oli tarvittaessa annettava sunnuntain ohella myös arki-iltaisain. Opetusohjelmaakin voitaisiin laajentaa. Näin päädyttäisiin lopulta siihen, että sunnuntaikoulujen oppilaat saattaisivat suorittaa opintoja ainakin joissakin reaalikoulun oppiaineissa.⁴ Vuoden 1858 suosituksset ovat rinnakkaisilmiö niille oppikoulun uudistushankkeille, jotka sittemmin johtivat reaalikoulujen syntyymiseen. Molemmissa pyrittiin lisäämään työelämässä tarpeellisen teoreettisen tiedon opiskelua ja näin kohottamaan teollisuuden ja käsityön palveluksessa olevien tiedollista tasoa. Olennaisena erona oli se, että sekä jo olemassa olevissa teknisissä reaalikouluissa että reaali-

sen oppikoulun suunnitelmissa koulutus tapahtui ennen töihin menoa, sunnuntaikoulussa työkasvatuksen rinnalla.

Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset pysäyttivät sunnuntaikoulutoiminnan muutaman vuosikymmenen kuluttua ja hävittivät koko koulumuodon. Sunnuntaikoulu oli rakennettu tilanteessa, jossa ammattikunnat säätelivät käsityön harjoitusta ja jossa käsityöläismestarit olivat kaupunkien porvariston jäseniä. Tämä järjestelmä alkoi 1850-luvun lopussa murentua. Vuonna 1859 käsityöläisiksi sanan perinnäisessä merkityksessä rajattiin vanhojen arvostettujen käsityöammattien harjoittajat. Samalla "kaikenlaisia taloudessa sattuvia töitä ja askareita", mm. leipomista tekevät vapautettiin opinkäynnistä ja mestarin aseman vaatimuksista. Vuonna 1868 käsityöläisten ammattikunnat lakkautettiin. Käsityön harjoittaminen edellytti porvarisoikeuksien saamista maistraatilta, jolle hakijan oli osoitettava ammattitaitonsa. Vaikka ammatti edelleen opittiin ammattioppilaana, oli tiukasti ammattiryhmään ja sen koulutukseen rakentunut järjestelmä kaatunut. Kaupunkien uusi kunnallishallinto vuonna 1873 lopetti porvariston ja siis myös käsityöläismestarien erikoisaseman kaupunkien hallinnossa. Vihdoin vuonna 1879 säädettiin elinkeinovapaus, jolloin käsityöläismestarit muuttuivat elinkeinonharjoittajiksi. Tämä merkitsi myös heidän palveluksessaan olevien aseman muuttumista tehdastyöläistä muistuttavaksi. Ammattiin kouluttauduttiin edelleen opissa käyden ja sunnuntaikoulussa opiskellen, mutta sunnuntaikoulun erityisasema oli poistunut. Elinkeinoon harjoittamisoikeuden edellyttämät tiedot ja taidot olivat hankittavissa erilaisista kouluista.⁵

Muutokset heijastuivat luonnollisesti sunnuntaikouluihin. Vuonna 1885 annettu julistus määräsi niiden valtionavun päättyväksi viimeistään viiden vuoden kuluttua. Koulujen tilalle oli perustettava yksivuotisin kurssein työskenteleviä alempia ja ylempiä käsityöläiskouluja, jotka opettivat käsityönharjoittajille tarpeellisia tietoja ja taitoja.⁶ Vuonna 1890 oli sunnuntaikoulujen historia käytännöllisesti katsoen päättynyt.

Kouluhistoriallinen tutkimus on jonkin verran käsitellyt käsityöläisten sunnuntaikouluja. Perusteellisimmin sen on tehnyt Oiva Kyöstiö ammattikasvatuksen varhaisvaiheita käsittelevässä tutkimuksessaan. Hän on mm. yksityiskohtaisesti osoittanut ne vaikutteet ja tapahtumat, jotka johtivat vuoden 1842 asetuksen antamiseen. Samoin hän on kuvannut ennen asetusta syntyneitä kouluja. Myös Urho Somerkivi on tutkinut ennen vuoden 1842 asetusta toimineita kouluja ja Kyöstiön tavoin osoittanut asetuksen syntyneen tilanteessa, jossa eräänlainen "sunnuntaikoululiike" jo oli olemassa. Sunnuntaikouluja on käsitelty myös paikallishistoriallisissa tutkimuksissa. Esim. R.A. Mäntylä on laatinut perusteellisen esityksen Tornion koulusta.⁷

Uudenkaupungin sunnuntaikoulun vaiheet

Yritän tässä kirjoituksessa luoda kuvan sunnuntaikoulusta toimivana oppilaitoksena eli kuvan koulun oppilaista, opetuksesta ja tuloksista. Olen tehnyt kaksi rajausta. Ensinnäkin, kuten jo mainittiin, keskityn yhteen ainoaan kouluun. Näin on ollut mahdollista käyttää koulun toiminnasta saatavissa olevaa lähdeaineistoa melko kattavasti. Toiseksi olen ajallisesti keskittynyt sunnuntaikoulun alkuperäisen toiminta-ajatuksen mukaiseen työ-

kentelyvaiheeseen eli 1840-luvulta 1870-luvun alkuun ulottuvaan jaksoon. Kansakoulunkäynnin yleistymisen vaikutus 1870-luvulla jää tällöin vain viittausten varaan.

Uusikaupunki oli 1800-luvulla yksi Pohjanlahden rannikon pienistä kaupungeista. Vuonna 1840 siellä oli noin 2000 asukasta, 1860-luvun lopulla noin 3000. Elinkeinoelämältään kaupunki oli leimallisesti merikaupunki. Esim. vuonna 1840 asukkaista noin 300 oli merimiehiä ja laivureita, vuonna 1870 heitä oli noin 600. Kaupunki olikin yksi maan huomattavimmista merenkulkukaupungeista. Vuonna 1875 sen kauppalaivasto oli vetoisuudeltaan maan kolmanneksi suurin. Käsityöläisväestöä kaupungissa oli selvästi merimiehiä vähemmän. 1840-luvun alussa mestareita oli 50 ja heillä yhteensä 50-60 kisälliä ja oppipoikaa. Seuraavinakin vuosina käsityöläisten luku pysyi 50-60 vaiheilla.

Uudenkaupungin sunnuntaikoulun perustamisajankohdasta on kirjallisuudessa toisistaan poikkeavat tiedot. Oiva Kyöstiö väittää löytämänsä lehtitietoon perustuen koulun olleen toiminnassa ainakin jo vuonna 1838. Hän tuntee myös Turun läänin kuvernöörin ilmoituksen, jonka mukaan koulu olisi aloittanut vuonna 1841. Tietojen ristiriitaisuuden hän arvelee johtuvan siitä, että koulu mahdollisesti oli välillä toimimatta. Uudenkaupungin historian kirjoittaja Kyösti Kaukovalta sijoittaa koulun avaamisen vuoteen 1843.⁸ Maistraatin asiakirjojen avulla erimielisyys näyttää olevan ratkaistavissa. Koulu näet mainitaan ensimmäisen kerran pormestarin vuodelta 1840 laatimassa "kunnalliskertomuksessa". Pormestari kertoo kaupungin pedagogion opettajan vuoden aikana maksutta sunnuntaisin opettaneen "alempien kansanluokkien" opiskeluun halukkaita jäseniä. Opissa oli ollut sekä miehiä että

naisia.⁹ Koulu siis oli ollut toiminnassa pari vuotta ennen vuoden 1842 asetusta. Sen esikuvina ovat mahdollisesti olleet Turun vuonna 1833 ja Naantalin vuonna 1837 perustetut sunnuntaikoulut. Vuonna 1843 Uudenkaupungin koulu läänin kuvernöörin aloitteesta saatettiin vuoden 1842 asetuksen mukaiseksi. Sille määrättiin johtokunta, opettajan työ muuttui palkalliseksi ja kaupunkilaiset sopivat koulun tarvitsemien varojen keräämisestä.¹⁰

Monien muiden kaupunkien tavoin Uudenkaupungin sunnuntaikoulun opetuksesta huolehtivat paikkakunnan pedagogion (myöhemmin ala-alkeiskoulu) opettajat oman työnsä ohella. Pitkäaikainen koulun opettaja oli 1850-luvun alusta alkaen ala-alkeiskoulun rehtori, oppikirjantekijä ja paikallinen vaikuttaja Carl Gustaf Wivolin.¹¹

Vuonna 1849 koululle palkattiin ensi kerran erityinen piirustuksenopettaja. Tehtävään tuli muuan maalarimestari.¹²

Sunnuntaikoulutoiminnalla näyttää lähes pysyvästi olleen joitakin vaikeuksia. Yksi niistä tuli johtokunnan käsiteltäväksi vuonna 1854. Opettaja Wivolin raportoi monien käsityöläismestarien estäneen oppipoikiensa koulunkäynnin. Vastavetona johtokunta päätti jokaisen lukukauden alussa luettaa kirkon saarnatuolista kuulutuksen, jossa kehoitettiin pitämään oppipojat koulussa. Toimenpide ei näytä auttaneen, sillä pari vuotta myöhemmin Wivolin moitiskeli kaupunkilaisten keskuuteen levinnyttä opiskelun halveksuntaa. Vika ei ollut vain käsityöläismestareissa. Myös monet oppilaat tilaisuuden salliessa laiminlöivät koulunkäynnin.¹³ Koulun oppilasmatrikkelisiin eräinä lukukausina tehdyt läsnäolomerkinnät kertovat huomattavan monen oppilaan osallistu-

neen vain pieneen osaan lukukauden opetuksesta.¹⁴

Suurten kaupunkien sunnuntaikouluihin verrattuna Uudenkaupungin koulun oppilasmäärä oli vaatimaton. Kun esim. vuonna 1860 Helsingin koulun kirjoissa oli 454 ja Turussa 384 oppilasta, Uudessa-kaupungissa oli vain 84.¹⁵ Tauluun 1 on asetettu rinnakkain Uudenkaupungin sunnuntaikoulun ja ala-alkeiskoulun oppilasmäärät muutamina kevätlukukausina.

Taulu 1. Uudenkaupungin ala-alkeiskoulun (pedagogio) ja sunnuntaikoulun kevätlukukauden alun oppilasmäärät muutamina vuosina (Tiedot perustuvat pormestarin laatimiin "kunnalliskertomuksiin").

Kevätlukukausi vuonna	Oppilaita ala-alkeiskoulussa	Oppilaita sunnuntai- koulussa
1840	41	45
1845	50	33
1850	41	57
1855	70	48
1860	76	84
1865	58	53
1870	158	81

Asetelmasta ilmenee, että kouluissa oli suunnilleen saman verran oppilaita. Vasta ammattikuntalaitoksen hävitessä oppikoulu näyttää selvästi ohittavan sunnuntaikoulun. Koulujen vertailu ei kylläkään ole aivan asiallista, sillä ne eivät kilpailleet samasta nuorisosta. Sunnuntaikoulun vuodelta 1854 olevassa ohjesäännössä näet todetaan, että kouluun ei saa ottaa 12 vuotta nuorempia poikia, vaan nämä on ohjattava ala-alkeiskouluun.¹⁶

Sunnuntaikoulu oli virallisesti tarkoitettu käsityöläisten oppipojille. Opiskeluoikeuden rajoittamista pelkästään heihin ei Uudessakaupungissa näytä harkitun. Yksi rajoitus kuitenkin tehtiin. Koulun ensimmäisinä vuosina 1840-luvun alussa oppilaina oli sekä miehiä että naisia. Kevätlukukauden 1843 alkaessa koulussa opiskeli kaupungin kauppiaitten, käsityöläisten ja merimiesten tyttäriä, yhteensä 13 neitosta. Kun vuoden 1842 asetuksen mukainen johtokunta samana vuonna aloitti toimintansa, se tulkitsi koulun olevan vain poikia varten ja niinpä tyttöjen oli keskeytettävä opintonsa.¹⁷ Koulu pysyikin koko tässä kirjoituksessa käsitellyn ajan tiukasti miesväen oppilaitoksena. Kaikki työelämässä olevat nuorukaiset näyttävät olleen tervetulleita. Vuonna 1854 koulun ilmoitettiin olevan avoinna käsityöläisten lisäksi muille "työtätekevän luokan" jäsenille. Merimiesten mukanaolon helpottamiseksi koulun aikaisemmin keväällä pidetty vuositutkinto siirrettiin samana vuonna joulukuulle, jolloin merimiehet olivat yleensä maissa.¹⁸ Kuvan siitä miten kaupunkilaiset käyttivät sunnuntaikoulun palveluja tarjoaa taulu 2. Siitä ilmenee, että käsityöläisten oppipoikien osuus oppilaita oli selvästi suurin. Nimike "renki" tarkoittanee sekä käsityöläisten ilman oppisopimusta työskenteleviä verstrasrenkejä että esim. kauppiaitten eri tehtävissä käyttämää apputyövoimaa. Nimik-

keen "muita" alle kuuluu joitakin kirjurioppilaita, manufaktuurien tehtaantyöläisiä sekä maaseudulta tulleita talojen ja torppien poikia. Oppipojat, rengit ja useat "muita"-ryhmään kuuluneista olivat koulunkäyntinsä osalta ilmeisesti työnantajansa määrättävissä. Selvästi näistä poikkeavan ryhmän muodostivat merimiehet. Koulun nimikirjasta ilmenee, että he tulivat yleensä kouluun kesken syyslukukautta eli laivan palattua kotisatamaan ja miehistön tultua "ulosmönsträtyksi". Keväisin he taas lähtivät koulusta huhtikuun lopussa tai toukokuun alussa laivojen aloittaessa purjehduskautensa. Heidän koulunkäyntinsä siis tapahtui vapaa-aikana ja oli mitä ilmeisimmin oma-aloitteista.

Taulu 2. Uudenkaupungin sunnuntaikoulua käyneiden ammattijakautuma viisivuotisivälein vuosina 1856-1875

(Tiedot perustuvat koulun vuosikertomuksiin, joissa vuoteen 1860 erittely tehtiin lukukausittain. Tässä on käytetty kevätlukukauden tietoja. Myöhemmät tiedot koskevat vuosia).

Vuosi	Oppipoikia	Renkejä	Merimiehiä	Muita
1855 (tiedot vltta 1856)	23	9	8	-
1860	51	25	8	-
1865	35	8	2	8
1870	34	23	17	7
1875	40	15	1	2

Sunnuntaikoulussa opiskelu oli sitkeyttä vaatinutta puuhaa. Joinakin lukukausina koulun nimikirjaan on merkitty oppilaan aikaisemmin koulussa opiskeltujen lukukausien määrä. Muutamille niitä oli kertynyt melkoisesti. Esimerkkinä mainittakoon, että erään syyslukukauden 32 oppilaasta ensimmäistä lukukauttaan opiskeli 3, 1-5 aikaisempaa lukukautta oli tilillään 19 oppilaalla ja 6-9 lukukautta oli opiskellut 10. Varsin monelle sunnuntaikouluopiskelu siis näyttää olleen pitkäaikainen, ainakin kaikki nuoruusvuodet kestänyt harrastus.

Sunnuntaikoulun opetussuunnitelma ja opetuksen käytäntö

Vuoden 1842 asetus ilmoitti lyhyesti, että kisälliksi ei saa ottaa ketään, joka ei osannut kristinoppiaan eikä osannut kirjoittaa "luettavaa tyyliä" ja joka ei osannut "räknätä" neljää laskutapaa. Tällä ilmoituksella oli samalla määritelty sunnuntaikoulun opetusohjelman ydin. Ainakin Uudessakaupungissa törmättiin opetusohjelman toteutumisen kannalta olennaiseen ongelmaan. Kouluun näet tuli nuoria, joiden lukutaito oli niin heikko, ettei pitemmälle menevää opetusta voitu aloittaa. Niinpä koulussa jouduttiin vuodesta toiseen osalle oppilaista opettamaan tavausta. Sisälukuharjoitukset kuuluivat lähes kaikkien aloittelijoiden ohjelmaan. Näin sunnuntaikoulun käytäntö osaltaan kertoo siitä vaatimattomasta tasosta, jolle kotien antama alkuopetus usein joutui pysähtymään. Vasta vuonna 1877 yhteiskunnan koulumaisen alkuopetuksen kehityttyä rohjetaan sunnuntaikoulussa esittää auttavan lukutaidon asettamista koulun sisäänpääsyvaatimukseksi.¹⁹

Lukutaidon vajavuudesta johtuneesta ongelmasta huolimatta uusikaupunkilaiset pyrkivät monipuolistamaan koulunsa opetusohjelmaa. Erityisesti Wivolinilla näyttää olleen ajatuksia sen kehittämiseksi monipuoliseksi kansanopetuslaitokseksi. Vuonna 1854 hän hyväksytti johtokunnalla ohjesäännön, jonka mukaan koulussa oli opetettava sisälukua, laskentoa, kirjoitusta, piirustusta, maantietoa ja raamatunhistoriaa. Suunnilleen samanlaisena ohjelma toistettiin vuonna 1862. Maantietoa Wivolin aikoi opettaa luennoiden. Oppikoulun tapaan hän yhdisti siihen myös historiallista tietoa. Esim. vuonna 1854 hän opetti sekä Suomen että yleistä historiaa "suullisesti esitelmöiden ja karttaa apuna käyttäen". Seuraavana vuonna opetettiin sekä "isänmaan historiaa" että Suomen ja yleistä maantietoa. Historia ymmärrettiin eräänlaiseksi raamatunhistorian jatkeeksi ja sitä opiskelivatkin ne, jotka olivat päättäneet raamatunhistorian kurssin. Mahdollisesti juuri maantieto ja historia olivat ne aineet, joita Wivolinin saaman tiedon mukaan monet paikkakuntalaiset pitivät "kauhistuksena" ja "tarpeettomana lukemisena". Sitkeästi niitä kuitenkin koulussa opetettiin.²⁰ Uusikaupunkilaisten pyrkimys sunnuntaikoulun opetuksen monipuolistamiseen ei ollut vain paikallinen yritys. Vuonna 1858 - siis muutamia vuosia Uudenkaupungin ohjelman laajennuksen jälkeen - ilmestyi asetus, joka pyrki tekemään sunnuntaikouluista monipuolisia työväestön kouluja. Mm. opetusohjelmaa oli laajennettava ottamalla opetusaineiksi geometria, isänmaan historia ja maantieto, yleinen historia, kirjanpito sekä laulu. Asetuksen tultua uusikaupunkilaiset vielä täydensivät ohjelmaansa ottamalla siihen kirjanpidon ja maantieteellisen pallo-opin. Aivan kokonaan ei asetuksen tarjoamaa ohjelmaa kuitenkaan toteutettu.²¹

Sunnuntaikoulun opettajina toimineet oppikoulun opettajat olivat päätyössään tottuneet siihen, että luokassa oli hyvinkin erilaisissa opiskeluvaiheissa olevia oppilaita. Sunnuntaikoulussa hajonta oli kuitenkin tavattoman suuri. Luokassa oli samanaikaisesti aivan alkavia ja useita vuosia opiskelleita, pelkän puutteellisen kotiopetuksen varassa yrittäviä ja vuoden pari ala-alkeiskoulussa opiskelleita. Oppilaiden ikäjakautuma oli sekin huomattava, olihan mukana sekä 12-14-vuotiaita poikasia ja useita vuosia merillä olleita varttuneita miehiä. Jo näistä syistä käytännön järjestelypulmat olivat melkoisia. Ne yritettiin Uudessakaupungissa ratkaista kolmella tavalla. Ensinnäkin käytettävissä ollut sunnuntai-iltapäivän kolmen tunnin oppiaika jaettiin eri opetusaineiden kesken. Selvin hyöty saatiin näin piirustuksen opetukselle. Koska siihen osallistui vain osa oppilaista, se luontevasti sijoittui päivän viimeiseksi aineeksi. Toiseksi turvaututtiin apuopettajien eli "monitöörien" käyttöön. Heitä värvättiin sekä sunnuntaikoulun että ala-alkeiskoulun varttuneemmista oppilaista. Työstään he saivat pienen, lähes muodollisen palkkion.²² Ajatus monitöörien käyttämisestä oli nimitystä myöten lainattu ns. vuoro-opetus -kouluista, tehtävät tosin poikkesivat esikuvakoulujen käytännöstä. Uudessakaupungissa he olivat ensi sijassa oppilasryhmien kuulustelijoita. Vuonna 1862 Wivolin ilmeisesti omaa opetuskäytäntöään selostaen suositteli monitöörejä käytettävän ainakin katekismuksen ja raamatunhistorian kuulustelemiseen. Näin varsinaiselle opettajalle vapautui aikaa varttuneempien oppilaiden kotona tekemien kaunokirjoitus-harjoitusten tarkistamiseen yhdessä oppilaiden kanssa.²³ Kolmantena opetusjärjestelynä oli vuonna 1857 ensi kerran toteutettu oppilaiden jakaminen alempaan ja ylempään osastoon.²⁴ Ylemmällä osastolla oli yleensä vain muutamia hyvin edistyneitä. Muiden

häiritsemättä he saattoivat esim. kirjoituksessa ja laskennossa keskittyä vaativiin tehtäviin.

Saadaksemme yksityiskohtaisemman kuvan Uudenkaupungin koulun opetuksesta keskityimme seuraavassa yhteen opetusaineeseen, kirjoitukseen. Tämä aine jaettiin kauno- eli tyylikirjoitukseen ("stilskrifning") ja oikeinkirjoitukseen ("rättskrifning"). Lukutaitonsa vahvistamisen ohella koulutulokkaat harjoittelivat kirjoituskirjainten piirtämistä sekä yksinkertaisten tavujen ja sanojen kirjoittamista. Puuhailun tavoitteena oli "luettavan käsialan" kirjoittaminen. Vuoden 1844 toimintakertomuksessa kerrotaan käytetyn rihvelitaululle ja paperille kirjoittamista. Rihvelitaulujen käyttö lienee ollut Turun vuoro-opetuskoulun käytännön jäljittelyä. Toinen vuoro-opetuskoulun kirjoituksen opetuksen erikoisuus, hiekkapenkki oli käytössä Uudessakaupungissa ainakin vuodesta 1854 alkaen. Muutamina lukukausina on koulun nimikirjaan tallennettu oppilaiden kaunokirjoituksestaan saama arvostelu. Vaikka arvostelun kriteereistä ei ole tietoa, antanevat taulussa 3 esitetyt kahden lukukauden arvostelut vihjeen oppimistilanteesta. Arvostelujen tulkintaa vaikeuttaa pahasti se, että emme tiedä mitä esim. ilmaukseen "god handstil" sisällytettiin. Mahdollista on, että se tarkoitti kirjainten jäljentämistä kehittyneempää kirjoitustaitoa. Joka tapauksessa taulu osoittaa, että heikkoja kirjoittajia ("behjelpig handstil", "enkla bokstäfer", arvostelu puuttuu) oli kumpanakin lukukautena huomattavan paljon. Kirjoitustaidon saavuttaminen ilmeisesti edellytti paljon työtä ja aikaa.

Taulu 3. Kaunokirjoituksen ("stilskrifning", "handstil") arvosanojen jakautuma Uudenkaupungin sunnuntaikoulussa kahtena lukukautena (Lähde: Sunnuntaikoulun nimikirja, Ba: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA).

Arvosana nimikirjassa	Arvosanat syys- lukukaudella 1847	Arvosanat kevät- lukukaudella 1850
"god handstil"	7	4
"nöjaktig hand- stil"	5	4
"försvarlig handstil"	4	5
"behjelpig handstil"	6	18
"enkla bokstäfer"	5	3
Arvostelu puuttuu	1	23
Oppilaita yhteensä	28	57

Oikeinkirjoitus ("rättskrifning") mainitaan kirjoituksen erillisenä aineksena Uudessakaupungissa ensimmäisen kerran vuonna 1849. Kaunokirjoituksen ollessa kaikkien opetusaine oikeinkirjoitukseen saivat osallistua vain "edistyneimmät" eli ne, jotka osasivat lukea "esteettä" äidinkieltään ja kirjoittivat "auttavaa" käsialaa. Vuonna 1862 oikeinkirjoituksen tavoite kirjattiin. Sen mukaan oppilaiden oli opittava jotensakin virheettömästi käyttämään äidinkieltään kirjoituksessa. Tavoitteeseen pyrittiin harjoittelemalla sanelun mukaan kirjoittamista ja tekemällä

kotona kirjoitusharjoituksia. Koulussa oli lisäksi annettava neuvoja kirjeiden, kuittien, todistusten, sopimusten, velkakirjojen ja muiden työelämässä tarpeellisten asiakirjojen laadinnassa. Kirjoituksen opetukseen liitettiin myös kirjanpidon harjoittelua.²⁵

Uudenkaupungin sunnuntaikoulun nimikirjassa oikeinkirjoituksen arvostelu on ensimmäisen kerran merkitty näkyviin syyslukukaudella 1853. Useina seuraavina vuosina se on jälleen jätetty merkitsemättä. Yhtenäinen arvostelujen sarja on tallella vuosilta 1856-1858. Tuolloin asteikkona on käytetty 1800-luvun oppikoulussa tavallista asteikkoa 1-6. Tauluun 4 on koottu mainittujen vuosien kevätlukukausien arvostelut. Siitä ilmenee, että jokaisena lukukautena on runsaasti arvostelematta jätettyjä.

Taulu 4. Uudenkaupungin sunnuntaikoulun kevätlukukausien oikeinkirjoituksen arvostelu vuosina 1856-1858 (Lähde: Sunnuntaikoulun nimikirja, Ba: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA).

Arvosana	Kevätlukukausien arvosanat		
	1856	1857	1858
6	1	2	-
5	4	1	2
4	7	3	3
3	5	14	8
2	-	5	3
1	1	2	1
Ei arvostelua	22	23	43
Oppilaita			
yhteensä	40	50	60

Muutamina myöhempinä lukukausina on nimikirjassa mainittu myös oppilaiden koulussa viettämien aikaisempien lukukausien määrät. Niistä on pääteltävissä, että arvostelematta jätetyt pääasiassa olivat ensimmäistä lukukautta kouluaan käyviä, siis niitä, jotka eivät vielä olleet päässeet oikeinkirjoitusharjoituksiin. Taulu myös kertoo, että oletettavasti kohtuulliseksi arvioitavan kirjoitustaidon (6-4) saavuttaneita ei ollut kuin muutamia. Oikeinkirjoitustaidon saavuttaminen näyttää sekä opettajalta että oppilailta vaatineen sitkeätä työtä.

Sunnuntaikoulu yhteiskunnallisena vaikuttajana

Yksi sunnuntaikoulutoiminnan ja muun yhteiskunnallisen työn leikkauspisteistä oli todistusten antaminen kisälliksi pyrkiville nuorukaisille. Kisällikirjaa ei voinut saada ilman sunnuntaikoulun todistusta kirjoitus- ja laskutaidosta. Toisaalta ammattioppinsa suorittanut luonnollisesti havitteli kisällin asemaa. Uudenkaupungin sunnuntaikoulun arkistossa on säilynyt 99 jäljennöstä vuosina 1855-1888 pääasiassa tuleville kisälleille annetuista todistuksista. Niistä 59 on vuosilta 1855-1868, siis ammattikuntalaitoksen toiminnan ajalta. Oppipojan pyydettyä todistusta kisällikirjaa varten opettaja toimitti kuulustelun ja sen perusteella arvioi asianomaisen taitojen riittävyden. Tehtävä oli hankala, sillä kysymys oli todella opettajan harkinnasta ja arviosta. Vuoden 1842 asetushan puhui ylimalkaisesti esim. kirjoituksen kohdalla vain "luettavasta tyylistä", vuoden 1858 asetusta hieman täsmällisemmin "selvästä käsikirjoituksesta".²⁶ Rajoitumme tässä oikeinkirjoituksen arvosteluun mainituissa 59 todistuksessa. Annetut arvosanat on esitelty taulussa 5. Antaessaan kiitettävän tai tyydyttävän arvosanan opettaja ei

mitenkään kommentoinut arvostelua. Hänellä ei näytä näissä tapauksissa olleen epäilyjä kirjoitustaidon riittävydestä. Kiitetävän tai tyydyttävän arvosanan saaneita on lähes 3/4 todistuksen hankkineista.

Taulu 5. Oikeinkirjoituksen arvosanojen jakautuma Uudenkaupungin sunnuntaikoulussa vuosina 1855-1868 annetuissa todistuksissa.

Arvosana	Arvosanan saaneita
Kiitettävä	11
Tyydyttävä	33
Välttävä	10
Auttava	2
Arvostelu puuttuu	3
Yhteensä	59

Näyttää selvältä, että sunnuntaikoulu tuotti käsityöläisväestöön useita oppimäärät kohtuullisesti hallitsevia. Yksi tällaisista oli vuonna 1856 todistuksen saanut maalarioppilas David Peltonen. Hän oli opiskellut sunnuntaikoulussa 8 lukukautta ja pystyi äidinkieltensä suomen lisäksi kirjoittamaan myös ruotsia. Hyvin pitkään, kokonaista 19 lukukautta oli koulussa opiskellut puusepänooppilas Paulus Kajander. Tuloksena oli joukko kiitettäviä arvosanoja. Aikaisemmin on todettu, että osa oppipojista suhtautui nihkeästi opintoihinsa. Niinpä sunnuntaikoulun opettaja joutui vaikeaan tilanteeseen huonosti menestyneen oppilaan pyytäessä todistusta. Säilyneet todistukset osoittavat, että opettaja toisinaan antoi todistuksen sellaiselle, joka ei täyttänyt opet-

tajan kohtuullisina pitämiä vaatimuksia. Tämä paljastuu myös taulusta 5. Esimerkiksi vuonna 1856 Uudenkaupungin kuulusteluun tuli Raumalla koulunsa käynyt kirjansitojan oppilas. Poika sai todistuksen, mutta opettajan kirjoittaman huomautuksen mukaan oppilaan "tiedot eivät läheskään vastaa täkäläisen sunnuntaikoulun vaatimuksia". Vuonna 1864 annettiin todistus suutarinoppilaalle, joka oli ahkerasti koko oppiaikansa käynyt sunnuntaikoulu. Siitä huolimatta tulokset varsinkin laskennossa olivat heikkoja. Opettajan mielestä ne eivät johtuneet ahkeruuden puutteesta, vaan "äärettömän hitaasta käsityskyvystä". Tällaiset esimerkit osoittavat, että sunnuntaikoulu joutui toisinaan taipumaan käsityöläisammattin realiteetteihin. Asetuksesta huolimatta koulun teoreettiset vaatimukset eivät nousseet ehdottomiksi ammattiin pääsyn vaatimuksiksi.

Käsityöläisten keskuudessa näyttää kirjoitus- ja laskutaito olleen 1800-luvun puolivälin tienoilla yleistymässä ja - vastakaisista esimerkeistä huolimatta - myös niiden arvostus nousemasa. Yhtenä esimerkkinä tästä voi pitää niitä Uudenkaupungin maistraatin pöytäkirjojen kohtia, joissa käsitellään käsityöläismestarin oikeuksien myöntämistä. Vuosina 1841-1855 maistraatti ratkaisi 67 tällaista asiaa. Vaikka mestarioikeuksien haun yhteydessä ei käsiteltykään enää luku- ja kirjoitustaitoa, hakijoista 21 eli noin kolmannes liitti hakemuksiinsa todistuksen kirjoitus- ja laskutaidostaan.²⁷ Ainakin osa käsityöläisistä näyttää siis pitäneen näitä taitojaan ammatinharjoituksensa kannalta merkittävinä ja mainitsemisen arvoisina.

Uudenkaupungin maistraatin arkistossa on tallella 36 käsityöläismestarin kisällilleen antamaa työtodistusta. Ne ovat peräisin vuosilta 1847-1853.²⁸ Käsialasta ja allekirjoitustavasta on

kutakuinkin sitovasti pääteltävissä, onko todistus mestarin itsensä tai jonkun kirjurina käytetyn laatima. Mestarin itsensä kirjoittamia on 27 eli 3/4 työtodistuksista. Loput ovat kirjurin sepittämiä, joskin mestari itse on useimmissa tapauksissa kehnolla käsialalla laaditulla nimikirjoituksella varmentanut todistuksen. Suppeudestaan huolimatta aineisto viittaa siihen, että 1800-luvun puolivälissä kirjoitustaito oli käsityöläisten keskuudessa melko yleistä. Tämä ei tietenkään ollut yksinomaisesti eikä edes ensisijaisesti sunnuntaikoulujen ansiota. Ilmeistä kuitenkin on, että nämä koulut osaltaan olivat levittämässä kirjoitus- ja laskutaitoa kaupunkien alempien yhteiskuntaryhmien keskuuteen. Näin kaupungeissa kansanopetus oli suhteellisen pitkälle kehittyntä jo ennen varsinaisen kansakoululaitoksen syntyä.

VIITTEET

1. Asetus 4.8.1841. Ks. Mauranen 1981.
2. Asetus 19.1.1842. Asetuksen synnystä ks. Kyöstiö 1955.
3. Senaatin talousos. KD 245/26 1847 VA; Julistus 9.6.1847.
4. Senaatin talousos. KD 393/38 1858 VA; Asetus 29.12.1858.
5. Asetus 12.12.1859; Asetus 24.2.1868; Asetus 31.3.1879. Ks. Hjerppe 1981.
6. Julistus 25.11.1885; Kivirauma 1990, 59-60; Tuomisto 1986, 131-134.
7. Kyöstiö 1955; Somerkivi 1950; Mäntylä 1937.
8. Kyöstiö 1955, 221; Kaukovalta 1930, 226.
9. Kirje 180/1841, Brefkonceptbok 1841-1842, I Da: 9, Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto, TMA.
10. Kirje 232/1843, Brefkonceptbok 1843, I Da: 10; Maistraatin ptk 6.2.1843 ja 13.3.1843, Politie dombok 1841-1843, I Cj: 3; Räkning öfver Nystads stads Enskildte Medel 1821-1844, I Gb: 20, TMA.
11. Ks. Kaukovalta 1930, 226-227.
12. Kirje 23/1850, Brefkonceptbok 1849-1851, I Da: 14, TMA.
13. Ptk 17/12 1854, 14/12 1856 ja 19/12 1858, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1888, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
14. Sunnuntaikoulun nimikirja, Ba: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
15. Sunnuntaikoulua koskevia saapuneita asiakirjoja, Ec 10,

Manufaktuurijohtokunnan arkisto, VA; Nikula 1972, 427.

16. Ptk 17/12 1854, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1858, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
17. Sunnuntaikoulun nimikirja 1843-1873, Ba: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
18. Ptk 17/12 1854, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1888, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
19. Årsberättelse 1877, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1888, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
20. Ptk 17/12 1854, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1888, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA; Kirjeet 29/1855, 77/1856 ja 28/1857, Brefkonceptbok 1855-1858, I Da: 16, Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto, TMA; Kirje 15/9 1862, Opetussuunnitelmat, De: 1, Nystads Handtverkarskola - Uudenkaupungin käsityöläiskoulun arkisto, TMA.
21. Senaatin talousos. KD 393/38 1858, VA; Asetus 29/12 1858; Ptk 19/3 1859, Johtokunnan pöytäkirjat 1854-1888, Da: 1, Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA.
22. Kirje 28/1858, Brefkonceptbok 1855-1858, I Da: 16, TMA; Räkning öfver Nystads söndagsskolors kassamedel, Gb: 1, Nystads Handtverkarskola - Uudenkaupungin käsityöläiskoulun arkisto, TMA. Monitöörrien käytöstä ks. Somerkivi 1952, 14-26, 51-58.
23. Kirje 15/9 1862, Dc: 1, Nystads Handtverkarskola - Uudenkaupungin käsityöläiskoulun arkisto, TMA.
24. Kirje 28/1858, Brefkonceptbok 1855-1858, I Da: 16, TMA.
25. Kirjeet 23/1850 ja 85/1854, Brefkonceptbok 1849-1851 ja 1853-1854, I Da: 14 ja 15, Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto, TMA; Ptk 17/12 1854, Da: 1,

Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto, UKA; Kirje 15/9
1862, Dc: 1, Nystads Handtverkarskola - Uudenkaupungin
käsityöläiskoulun arkisto, TMA.

26. Todistuksissa on käytetty kahta arvosteluasteikkoa, van-
hempaa sanallista ja uudempaa numeraalista. Tekstissä on
käytetty sanallista asteikkoa suomennettuna. Asteikot lie-
nevät vertailukelpoisia seuraavasti:
berömlig, god	- 6 ja 5
nöjaktig	- 4 ja 3
försvarlig	- 2 ja 1
behjelpelig	- 1-.
27. Politie dombok 1841-1843 (I Cj: 3), 1844-1845
(I Cj: 4), 1846-1848 (I Cj: 5), 1848-1849
(I Cj: 6), 1851-1853 (I Cj: 7), 1854-1856
(I Cj: 8), Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden
arkisto, TMA.
28. Politie dombok 1851-1853 (I Cj: 7) ja 1854-1856 (I Cj: 8),
Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto,
TMA.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto (VA)

Senaatin talousosaston arkisto
- Akteja 1847, 1858

Manufaktuurijohtokunnan arkisto

- Sunnuntaikouluja koskevia saapuneita asiakirjoja

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Nystads Handtverkarskola - Uudenkaupungin käsityöläiskoulun
arkisto
- Kirjeitä johtokunnalle

- Opetussuunnitelmat
- Räkning öfver Nystads Söndagsskolans kassamedel

Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto

- Politie dombok 1841-1856
- Brefkonceptbok 1841-1858
- Räkning öfver Nystads stads enskildte medel 1821-1844

Uudenkaupungin kaupunginarkisto (UKA)

Käsityöläiskoulun johtokunnan arkisto

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Asetukset, julistukset. Suomen asetuskokoelma.

Hjerppe, Riitta 1981. Käsityöläiset uuden yhteiskunnan murroksessa. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Ss. 213-235.

Kaukovalta, Kyösti 1930. Uudenkaupungin historia. Kolmas osa 1809-1875. Uusikaupunki: Uudenkaupungin sanomalehti- ja kirjapaino.

Kaukovalta, K.V. 1943. Uudenkaupungin historia. Neljäs osa 1875-1918. Uusikaupunki: Vakka-Suomen kirjapaino.

Kivirauma, Joel 1990. Ammattikoulutus osana koulutusjärjestelmää. Julkaisusarja A: 139. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.

Kyöstiö, O.K. 1955. Suomen ammattikoulutuksen kehitys käsityön ja teollisuuden aloilla I. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistoyhdistys ja kasvatusopillinen korkeakoulu.

Mauranen, Tapani 1981. Porvarista kauppiaksi - kauppiaan yhteiskunnallinen asema 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historiallinen arkisto 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Ss. 185-212.

Mäntylä, R.A. 1937. Kansanopetuksesta Tornion kaupungissa 1700- ja 1800-luvuilla. Koulu ja menneisyys II. Porvoo: Suomen Kouluhistoriallinen Seura. Ss. 7-46.

Nikula, Oscar 1972. Turun kaupungin historia 1809-1856, Turku: Turun kaupunki.

Somerkivi, Urho 1950. Sunnuntaikoulujen perustamisesta. Koulu ja menneisyys VIII. Turku: Suomen Kouluhistoriallinen Seura. Ss. 15-37.

Somerkivi, Urho 1952. Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa. Helsinki: Otava.

Tuomisto, Jukka 1986. Teollisuuden koulutustehtävien kehittyminen. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 209. Tampere: Tampereen yliopisto.